

DOPRINOS STUDENATA

Silvije Habulinec

Uvod

Povodom obilježavanja pedesete godišnjice osnivanja strukovnog udruženja etnologa u Hrvatskoj smatram bitnim obratiti pozornost i na njegove najmlađe članove – studentice i studente – te na njihovo djelovanje u okviru HED-a. Kao studenta i člana HED-a zanimalo me kakve su bile aktivnosti studenata tijekom ovih pola stoljeća i mogu li se ja, koji se smatram *aktivnijim* studentom, uspoređivati s nekadašnjim studentima. Ova je tema bitna i zato što su izradi ove Spomenice znatno pridonijeli i studenti – članovi HED-a. Zanimalo me, s jedne strane, kakvi su formalni, statutima određeni temelji stvarani za uključenje studenata u djelatnost Društva, zatim kako se studentski angažman očitovao u HED-ovim neformalnijim mrežama te, s druge strane, kakve su veze studenti etnologije, bez obzira na svoje članstvo, stvarali s tim udruženjem, jesu li ga poimali kao platformu u okviru koje mogu ostvariti neke svoje interese i projekte. Odnosi starijih, već zaposlenih etnologa, i studenata, kao njihovih budućih kolega, koji su se uspostavljali u okviru HED-a također su važna tema ovoga priloga.

Što se tiče današnjeg udjela studenata u radu HED-a, dvadesetak članova Društva su studenti, što čini oko 10% ukupnog članstva. Možda se to i ne čini tako loše, ali malen je broj studenata aktivan u HED-ovim djelatnostima, pa čak i u potraživanju HED-ovih sredstava za sufinanciranje vlastitih istraživanja ili organizaciju studentskih skupova. Tijekom čitave povijesti HED-a studenti su brojčano relativno slabo zastupljeni. Ipak se kroz to vrijeme skupilo dosta materijala o studentima i studenticama – aktivnim članovima, na koje ću se u ovom radu osvrnuti.

Dosad je o ovoj temi malo toga napisano. Josip Milićević se u tekstu objavljenom povodom dvadeset godina postojanja HED-a samo uzgred dotaknuo aktivnosti studenata. Zapravo, on se izrijeком i ne osvrće na ovaj segment članstva u Društvu, budući da nigdje u svojem tekstu ne spominje riječi

"student" ili "studentica". Svakog člana spominje samo imenom i prezimenom ili, što je još češće, samo prezimenom i inicijalom imena pa je mlađim generacijama teško doznati tko je dotična osoba i je li svoju aktivnost u Društvu započela još kao student. Za razjašnjenje statusa tih pojedinaca služio sam se popisom diplomiranih oblikovanim pri Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu¹. Uslijed nedostatka tiskane građe, pri istraživanju ove teme najviše sam se koristio raznim dopisima, izvještajima i zapisnicima iz arhiva HED-a te kazivanjima članova HED-a. Ponekad nije bilo podudaranja između kazivanja članova HED-a, koja smo ciljano prikupili u okviru istraživanja, i podataka iz arhivske građe. Kad je bila riječ o utvrđivanju faktografije, prednost sam pretežito davao arhivskoj građi. No, njome nisu sva razdoblja jednako iscrpno pokrivena: tako dio dokumenata nastalih između 1970. i 1975. godine nedostaje pa je to razdoblje obrađeno relativno šturo, na osnovi izvješća objavljivanih u časopisu Društva i kazivanjâ. Kazivanja su mi, s druge strane, znatno pomogla pri utvrđivanju uloge koju je HED imao za uključivanje i promoviranje svojih novih članova unutar discipline. Građu u ovom tekstu iznio sam kronološki, a podijelio sam je u više zasebnih tematskih cjelina. Najprije sam se osvrnuo na mogućnosti učlanjenja studenata i na reguliranje njihovih aktivnosti propisane statutima i pravilnicima Društva, kao i na brojčane pokazatelje popularnosti HED-a među studentskom populacijom. Nadalje sam nastojao osvijetliti raznovrsne studentske aktivnosti vezane za HED, s posebnim naglaskom na predavanja održana na skupovima i u okviru Kluba HED-a, objavljivanje radova u časopisu Društva te studentske projekte koje je HED sufinancirao. U posebnim sam poglavljima prikazao one djelatnosti koje su obuhvatile veći broj studenata ili su studentima bile i namijenjene, poput Ljetne škole HED-a te udruženja Mladi istraživači. Konačno, status studenata unutar Društva može se pratiti i na osnovi dodjeljivanja godišnje nagrade "Milovan Gavazzi", kojom je kao posebna kategorija predviđen i izniman studentski angažman.

¹ Popis obuhvaća 767 upisanih studenata koji su diplomirali u razdoblju od 1929. do 2006. godine (Arhiv Filozofskog fakulteta u Zagrebu, fond Studentske službe, Bilježnice diplomiranih, 1929. – 2006.). Prema podacima iz ovoga popisa, studij etnologije je tijekom jedne akademske godine prosječno završavalo desetak studenata. Popis je (u elektroničkom obliku) izradila Tihana Rubić, doktorandica na Poslijediplomskom studiju etnologije i kulturne antropologije u svibnju 2006. godine.

Aktivnost studenata u okviru Ogranka za Narodnu Republiku Hrvatsku Etnološkoga društva Jugoslavije zabilježena je od samih početaka djelovanja Društva. Naime, u trenutku osnivanja, 31. siječnja 1959. godine, Ogranak je "brojao [...] 69 članova, od toga 45 redovnih, 2 izvanredna i 22 izvanredna člana – studenta etnologije".² Istoga dana osnovan je i Lokalni ogranak Zagreb Etnološkoga društva Jugoslavije. Tada je donesen i Pravilnik Ogranka, koji je potvrdio Upravni odbor EDJ-a na sjednici održanoj 14. lipnja 1959. godine u Banjoj Luci. Prema Pravilniku, u Upravni odbor republičkog ogranka mogli su biti birani samo redovni članovi (izvanredni su imali pravo glasa, ali ne i pravo na obnašanje neke funkcije u odboru), dok su se u Upravni odbor lokalnoga ogranka mogli birati i izvanredni članovi, a u tu su se kategoriju ubrajali i studenti.³ Nadalje, prema pravilima, u Upravni odbor Ogranka ulaze svi članovi republičkoga upravnog odbora koji žive u mjestu djelovanja lokalnog ogranka. Ovim je uredbama stvoren pravni temelj za uključenje studenata u aktivnosti Društva.

Članstvo studenata u HED-u i njihov status

Kazivanja članova HED-a koji su prije diplomiranja pristupili Društvu također upućuju na to kako su studenti imali status izvanrednih članova. U arhivu HED-a naišao sam na podatke koji to potkrepljuju, no u "Pravilima EDJ-a" nigdje se ne može naći takva odredba. U njima, u glavi III. "Članstvo i sredstva" u članku 5. piše:

"Članovi društva su redovni, vanredni i počasni. Redovni član Društva može biti svaki građanin FNRJ koji radi na etnološkoj nauci. Vanredni član može postati svaki građanin FNRJ koji ne ispunjava gornje uslove, ali pomaže etnološki rad i surađuje. O prijemu u članstvo odlučuje uprava na prijedlog trojice redovnih članova Društva. Lica koja ne budu primljena mogu se žaliti na prvoj narednoj skupštini Društva... Počasni član može postati građanin FNRJ koji se osobito istakao u etnološkoj nauci i stekao za nju posebne zasluge, a isto tako može biti počasni član društva i priznati strani naučni radnik koji ispunjava

² Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Đurđica Palošija, Izvještaj Upravnog odbora Ogranka EDJ-a za NR Hrvatsku o radu ogranka od 31. siječnja 1959. do 28. siječnja 1961, 10. ožujka 1961.

³ Doduše, studenti se ne spominju izrijekom u Pravilniku, već se njihov status izvanrednih članova Društva daje iščitati iz izvještaja upravnih odbora i slične dokumentacije.

uslove domaćih počasnih članova. Počasne članove bira i proglašava redovna skupština društva na osnovu obrazloženog pismenog prijedloga Uprave."⁴

Sanja Kalapoš Gašparac o članarini koju je plaćala kao studentica i članica HED-a:

... mislim da je za studente bila jako, jako povoljna. Ne mogu se sjetiti konkretnog iznosa, ali otprilike kao jedna ili dvije kave. (...)

Ovim člankom definira se tko je redovni, a tko izvanredni član. Moglo bi se raspravljati o tome da li student etnologije "radi na etnološkoj nauci" ili "pomaže etnološki rad i surađuje". Što se tiče počasnih članova, nisam naišao niti na jedno ime uz koje bi stajao epitet počasni član, a u kasnijim podacima spominju se samo dvije vrste članstva: redovno i izvanredno. Iz kasnijih podataka može se doći do zaključka da su studenti izvanredni članovi, a diplomirani etnolozi redovni članovi. Tome u prilog idu i tri dopisa koja je tadašnja tajnica Đurđica Palošija poslala u sjedište EDJ-a u Beograd: "Obavještavamo Vas da su Nada Sokolić i Vesna Čulinović-Konstantinović diplomirale etnologiju i time od izvanrednih članova prešle među redovite članove EDJ."⁵ ili "Šaljemo Vam pristupnicu studenta etnologije Vitomira Belaja."⁶ ili još preciznije "Šaljemo Vam pristupnicu novog člana EDJ studentice etnologije Renate Pavlačić pa Vas molimo, da je primite za izvanrednog člana društva."⁷ Mjestimično je korišten i prošireni termin izvanredni član – student: "Skupština je trajala od 10 do 13 sati. Prisustvovalo joj je 33 redovna člana i 7 izvanrednih članova – studenata, dok je 5 redovnih članova bilo zastupano po punomoćima."⁸ Samo su se dvije osobe vodile kao izvanredni članovi Društva, a da nisu bile na studiju etnologije. Svi ostali izvanredni članovi bili su studenti i bilo ih je dvadesetak. Razlika između izvanrednih članova i izvanrednih članova – studenata bila je u iznosu članarine. Studentima je članarina iznosila pola iznosa redovitoga članstva, dok su ostali izvanredni članovi plaćali punu članarinu.

Izglasavanjem republičkog Zakona o udruživanju građana 1973. godine i promjenom Ustava 1974. godine sva udruženja građana morala su se prilagoditi

⁴ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Pravila EDJ-a, 14. lipnja 1959.

⁵ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Đurđica Palošija, Dopis EDJ-u, 29. travnja 1959.

⁶ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Đurđica Palošija, Dopis EDJ-u, 7. svibnja 1959.

⁷ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Đurđica Palošija, Dopis EDJ-u, 21. svibnja 1960.

⁸ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Đurđica Palošija, Zapisnik prve glavne skupštine ogranka EDJ-a za NR Hrvatsku, 29. siječnja 1961.

novonastalom stanju. Po tadašnjem Ustavu, bilo kakva organizacijska jedinica koja želi imati status pravne osobe mora biti samostalna. Više nije mogao postojati ogranak EDJ-a, već samostalno društvo. Postojala je još varijanta – osnivanje jednoga jedinstvenog društva na teritoriju cijele SFRJ, od čega se na razini Hrvatske odmah odustalo budući da njegovo sjedište ne bi moglo biti u Hrvatskoj.⁹ 17. siječnja 1975. godine održana je osnivačka sjednica na kojoj je izglasan novi statut. Od toga dana udruženje etnologa u Hrvatskoj nosi naziv Hrvatsko etnološko društvo. Prema članku 11 novog statuta postojale su četiri vrste članova: redovni, izvanredni, dopisni i počasni.

"Redovni članovi su etnolozi koji djeluju na području SR Hrvatske i oni koji su sa studijem i radom vezani za SR Hrvatsku. U članstvo se primaju na osnovu prijavnice koju podnose Upravnom odboru. Izvanrednim članom može postati svaka osoba koja se bavi etnološkim radom ili studira etnologiju. Odluku o prijemu izvanrednog člana donosi upravni odbor na osnovu procjene kandidatovog rada na području etnologije. Strani državljanin može biti dopisni član društva. Počasni član može postati etnolog koji se osobito istakao u etnološkoj znanosti i stekao za nju posebne zasluge. Počasne članove bira i proglašava redovna skupština društva na osnovu obrazloženog pismenog prijedloga Upravnog odbora."¹⁰

U prijedlogu Statuta prvo je stajala odredba: "Redovni članovi su diplomirani etnolozi"¹¹, međutim, ona nije ušla u Statut, vrlo vjerojatno zato što je među članovima bilo i onih koji dugi niz godina rade u etnološkoj struci, a nisu diplomirali etnologiju. Moje je mišljenje da su prema novom Statutu studenti bili zakinuti u odnosu na prethodno razdoblje. U novoj organizaciji nije postojao lokalni ogranak u kojem bi netko od studenata mogao aktivnije djelovati. Nadalje, prema odredbi članka 13, "aktivno i pasivno biračko pravo uživaju redovni članovi društva", a "skupština donosi odluke većinom glasova prisutnih redovnih članova", u skladu s odredbom članka 18. U obama su

⁹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Vlasta Domaćinović, Zapisnik Ogranka za Hrvatsku EDJ-a, 21. prosinca 1974.

¹⁰ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Statut Hrvatskog etnološkog društva, 20. siječnja 1975.

¹¹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Statut Hrvatskog etnološkog društva, 17. siječnja 1975.

slučajevima izvanredni članovi isključeni iz procesa odlučivanja. Studentima je jedina utjeha mogla biti to što je njihova članarina u to vrijeme iznosila trećinu članarine redovnog člana.¹² Ipak, unatoč svemu navedenome, praksa se u nekim slučajevima razlikovala od formalno postavljenoga modela: prema dostupnim podacima, neki su studenti bili redovni članovi Društva i prije diplome. Što se tiče dopisnih i počasnih članova, nisam naišao na podatke da je itko imao takav status. Iz kasnije se dokumentacije može vidjeti kako se spominju isključivo redovni i izvanredni članovi.

Studenti se i dalje u malom broju učlanjuju u HED. Tako su se 19. listopada 1978. godine među kandidatima za izvanredne članove našli: Dragica Cvetan, Vesna Klikić, Tihomir Milovac, Jelica Roćenović i Tomo Vinšćak. Sve je njih za članove HED-a preporučila Aleksandra Muraj.¹³

Prema dostupnim podacima, HED je bio izrazito popularan među studentima osamdesetih godina 20. stoljeća, kada su se oni učlanjivali u Društvo u većem broju. U prvoj polovici osamdesetih godina aktivni su Mladi istraživači,¹⁴ dok se u drugoj polovici na listama održanih predavanja nerijetko bilježe i studentska izlaganja. U drugoj polovici osamdesetih u HED je bilo učlanjeno četrdesetak studenata, daleko više nego u bilo kojem prethodnom razdoblju. Po mom mišljenju, to se dogodilo iz dva razloga. Prvi je promjena Statuta HED-a. 1982. godine, donesen je novi Zakon o društvenim organizacijama i udruženjima građana. Na temelju tog zakona HED je na izvanrednoj sjednici održanoj 29. svibnja 1986. godine donio i novi Statut.¹⁵ U njemu se u članku 10 navodi:

"Članovi Društva su redovni, izvanredni i dopisni. Redovni članovi Društva su diplomirani etnolozi koji djeluju na području SR Hrvatske i oni koji su studijem i radom vezani za SR Hrvatsku. U članstvo se primaju na osnovu prijavnice koju podnose Izvršnom odboru. Izvanrednim članom može postati svaka osoba koja se bavi etnološkim radom ili studira etnologiju. Odluku o prijemu izvanrednog člana donosi Izvršni odbor na osnovu procjene kandidatovog rada na području etnologije. Strani državljanin može biti dopisni član društva."

¹² Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Vlasta Domaćinović, Zapisnik Plenarnog sastanka HED-a, 29. siječnja 1976.

¹³ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Aleksandra Muraj, Preporuka kandidata za izvanredne članove, 19. listopada 1978.

¹⁴ O ovoj će temi biti više govora u zasebnom poglavlju.

¹⁵ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Statut Hrvatskog etnološkog društva, 29. svibnja 1986.

Što se tiče studenata, ovaj se članak uopće ne razlikuje od Statuta donesenog 1975. godine, ali veliki pomak u studentskom statusu predstavlja članak 12.

"Svi članovi Društva biraju i mogu biti birani u sve organe i tijela društva. Svi članovi Društva imaju pravo sudjelovati u radu Društva i koristiti Društvena sredstva za stručni i znanstveni rad. Svi članovi Društva dobivaju publikacije Društva uz popust koji utvrđuje Skupština."

Razlike u pravima članova, prema tom članku, više nema. Jedina je razlika u kriteriju prilikom ućlanjivanja u Društvo. Uz to, studentima je i dalje iznos članarine bio upola manji od članarine ostalih.¹⁶ Drugi razlog ućlanjenja većeg broja studenata u HED jest 12. međunarodni kongres antropoloških i etnoloških znanosti, koji je održan u Zagrebu od 24. do 31. srpnja 1988. godine i koji je nesumnjivo popularizirao etnologiju među studentima. U prilog takvom tumačenju ide i činjenica da se neposredno nakon tog kongresa većina od navedenih četrdesetak studenata ućlanila u HED.¹⁷

Što se tiče prve polovice devedesetih godina, nisam naišao na mnogo arhivskih podataka, no kazivanja ondašnjih studenata ukazuju na to da se oni ućlanjaju u HED u manjem broju. U skladu s novim Zakonom o udrugama, izglasanim 1997. godine, HED je na izvanrednoj skupštini 19. prosinca 1997. godine donio novi Statut, koji je i danas na snazi. U njemu u članku 10. stoji: "Članovi društva su redoviti i počasni. Članom društva može postati svaki poslovno sposoban državljanin Republike Hrvatske kao i strani državljanin, ako djeluje na području etnološke znanosti i prihvaća Statut i djelatnosti Društva."¹⁸ Člankom 11. regulira se počasno ćlanstvo: "Na prijedlog Upravnog odbora počasnim ćlanom može postati pravna osoba i fizićka poslovno sposobna osoba, koja svojim osobitim zaslugama unapređuje etnološke znanosti i rad Društva." Članak 12. odnosi se na postupak prilikom ućlanjivanja: "Ćlanstvo u Društvu stjeće se na temelju pristupnice koju pristupnik podnosi Upravnom

¹⁶ Nisam naišao na podatke jesu li neki koji su postali redovni ćlanovi na temelju starog Statuta izgubili taj status pošto su, prema novom Statutu, to pravo stjecali samo diplomirani etnolozi.

¹⁷ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Obnova podataka za matićnu knjigu ćlanova, 1985. – 1989.

¹⁸ Statut Hrvatskoga etnološkog društva, <http://www.hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/onama/statut/2>, 1. prosinca 2009.

Aleksandra Muraj o ućlanjenju studenata u HED:

...mi smo dakle bili tada studenti, (...) mogli smo se ućlaniti ako nas je netko preporučio. Morali smo imati preporuke, a njih su naravno davali naši profesori. Kao studenti bili smo izvanredni ćlanovi, a kad smo diplomirali postali smo redovni ćlanovi.

Vitomir Belaj o kategorijama članstva i poziciji studenata u HED-u:

...onda je postojalo više kategorija članstva, jedni su bili pravi članovi a drugi su bili studenti i oni koji nisu diplomirali etnologiju, to se onda pravila velika razlika. Tko nije diplomirao etnologiju taj je mogao biti pokraj, ali nije bio pravi član.

odboru. Upravni odbor može upis odbiti, našto se pristupnik može u roku od 15 dana žaliti Skupštini. Odluka Skupštine je konačna." Člankom 14. reguliran je status članova:

"Svi članovi biraju i mogu biti birani u sve organe tijela Društva. Strani državljani ne mogu biti birani u tijela upravljanja Društvom. Svi članovi Društva imaju pravo sudjelovati u radu Društva i koristiti društvena sredstva za stručni i znanstveni rad. Svi članovi Društva dobivaju publikacije Društva uz popust koji utvrđuje Skupština." (ibid.)

Tako se važećim Statutom ne predviđa više vrsta članstva, izuzmemo li počasnno, pa svi potencijalni članovi, bili oni bruceši ili doktori znanosti, prolaze jednak postupak za učlanjenje. Među prijedlozima za oblikovanje novoga Statuta našao se i onaj Alekseja Gotthardi-Pavlovskog, kojim se ukazuje na potrebu proširenja zadataka Društva. Uz ostale, navedene su i stavke "Organiziranje i održavanje tečajeva za diplomirane etnologue i studente etnologije u svrhu savladavanja pojedinih disciplina struke" te "Stipendiranje školovanja studenata etnologije i daljnjeg školovanja diplomiranih etnologa".¹⁹ Ipak, ove dvije stavke nisu ušle u izmijenjenu verziju Statuta.

U posljednjih desetak godina broj studenata – članova HED-a nije bitno varirao. Ipak, članstvo je postalo nešto brojnije otvaranjem Odjela za etnologiju i kulturnu antropologiju Sveučilišta u Zadru i pristupanjem nekoliko tamošnjih studenata Društva. Trenutačno je podjednak broj studenata zagrebačkoga i zadarskog sveučilišta koji su članovi HED-a.

Raznovrsne studentske aktivnosti u okviru HED-a

U ovom sam dijelu iznio raznovrsne događaje i djelatnosti u kojima su sudjelovali studenti tijekom pola stoljeća HED-ova djelovanja. Jedna od prvih studentskih aktivnosti navedenih u arhivskoj dokumentaciji vezana je već uz konac pedesetih godina 20. stoljeća. Riječ je o sudjelovanju na prvom Savjetovanju

¹⁹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 4, Aleksej Gotthardi-Pavlovsky, Prijedlog proširenja zadataka HED-a novim Statutom, 18. studenog 1997.

EDJ-a održanom u Osijeku, na kojemu su studenti sudjelovali kao slušači, o čemu svjedoči sljedeće kazivanje:

"... u doba kada sam ja studirala, bilo je osnovano Etnološko društvo Jugoslavije. To je bilo 1957. godine. Doista je to bio značajan korak za napredak struke jer ... je etnologija bila brojčano mala struka. Taj nevelik broj djelatnika time se povezao na tadašnjoj državnoj razini. Mi smo kao studenti samo čuli da se nešto zbiva, ali već iduće godine, 1958., bilo je prvo Savjetovanje Etnološkog društva Jugoslavije, održano u Hrvatskoj, u Osijeku. I nekoliko nas studenata je već tome prisustvovalo. Osim naših profesora, ondje smo susreli i druge etnologe koje smo poznavali samo iz etnološke literature. Na tom savjetovanju je profesor Gavazzi održao svoje klasično predavanje o sudbini slavenske baštine kod Južnih Slavena koje je poslije bilo objavljeno u biblioteci Etnološkog društva"²⁰

Uključenost studenata u radu Ogranka potvrđena je već na sam dan osnivanja republičkoga i lokalnog ogranka. Naime, lokalnom zagrebačkom ogranku pristupili su i studenti, i to četvero njih: Zlatko Stahuljak, Andrija Stojanović, Marija Išgum i Marijanka Kozmar. Prema podacima iz Arhiva²¹, studenti su vrlo angažirani u radu Društva upravo u samim počecima njegova djelovanja. Na drugom godišnjem Savjetovanju EDJ-a, koje se održalo od 15. do 17. lipnja u Banjaluci, sudjelovalo je jedanaestero studenata. U prvim je godinama svojega rada lokalni ogranak organizirao niz predavanja, od kojih su neka održali i studenti. Tako su 16. svibnja 1959. godine Đurđica Palošija i Andrija Stojanović izložili uvodni referat za filmove iz Belgijskog Konga. Ta su se predavanja održavala u staroj zgradi Etnološkog zavoda koja se nalazila na Gornjem gradu. Nadalje, Marcel Davila je 4. studenoga održao predavanje s temom "S fotokamerom kod zagorskih lončara", a mjesec dana nakon toga su Andrija Stojanović i Marija Išgum (koja je u međuvremenu diplomirala) izložili rad "Na Bugu s poljskim studentima etnologije". Studenti su se nerijetko uključivali i kao komentatori etnografskih filmova prikazivanih članovima HED-a. Tako

²⁰ Iz transkripta intervjua s Aleksandrom Muraj; intervju vodila Danijela Pandža, 2008.; Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5

²¹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Đurđica Palošija, Dopis Branku Suručiću, ravnatelju muzeja u Banjaluci, 13. svibnja 1959 i Đurđica Palošija, Izvještaj Upravnog odbor ogranka EDJ-a za Hrvatsku o radu ogranka od 31. siječnja 1959. do 28. siječnja 1961., 10. ožujka 1961.

Sanja Kalapoš Gašparac o uključivanju studenata u projekt "Prognaničke životne priče":

Nas je, kao što sam rekla, (...) recimo jedno možda pet, šest s godine počelo raditi s Ines na tom projektu i bilo je još par ljudi sa starijih godina. Entuzijizam nekih ljudi je opao odmah na početku, neki su odustali na kraju i zapravo je ostala grupica od ukupno otprilike pet ljudi. (...) Ovaj Inesin projekt je na neki način završio, a izašle su dvije knjige, mi smo ih zvali plava knjiga i roza knjiga i to je na neki način bilo zaokruženo. (...). Međutim, mislim da je taj angažman nama pomogao na način da nas ljudi iz struke vide, da mi tu postojimo. Mi smo svi bili, sad će to jako uobraženo zvučati, odlični studenti. Kad se pogledaju ocjene, naša je generacija zaista bila izuzetno dobra (...) i zapravo, kad gledam, svi koji smo radili aktivno na tom projektu, svi smo sada u struci. Ne znam koliko to ima veze jedno s drugim.

su 9. travnja 1960. godine Renata Pavlačić i Ljiljana Bosanac održale uvodni referat za film "Indijanci Gran Chaca". 2. travnja 1963. godine prikazana su četiri etnografska filma: "Gradnja čamca monoksila u Polineziji", "Inicijacijski obredi plemena Pasun na Novoj Gvineji", "Seoski život na Tonga otočju" i "Ribolov na debelom moru (Polinezija)". Komentare uz te filmove dali su Milovan Gavazzi i Đurđica Palošija te studentice Ljiljana Bosanac i M. Tutek²².

Jedna od djelatnosti koju je Društvo u tom razdoblju postavilo kao svoj prioritet, a kojoj su i studenti dali svoj doprinos, jest rad na Etnološkom atlasu Jugoslavije (EAJ).²³ Već je na osnivačkoj skupštini EDJ-a u Beogradu 1957. godine potaknuto pitanje Atlasa, a na prvom savjetovanju EDJ-a u Osijeku 1958. godine zaključeno je da se pristupi radu na EAJ-u. U tu je svrhu izabrana Komisija za EAJ. 14. lipnja 1959. godine osnovana je Radna zajednica za Etnološki atlas Jugoslavije (RZEA), a u nju se upisalo 55 članova republičkog ogranka. Među njima je bilo i devetero studenata. U Zagrebu je održan i sastanak nekih članova RZEA, uglavnom studenata, na kojem se raspravljalo o načinu rada i o tehničkim mogućnostima obilaženja terena. Tom prilikom razmatrao se i prijedlog da se više članova terenskim automobilom uputi na jedan dan u teže pristupačna područja. Ovakvo obilaženje terena organizirano je 4. studenog 1960. godine, a tom je prilikom ispitano osam mjesta južno od Zagreba.

U prvoj polovici šezdesetih godina Ogranak je izvještavao i o onim studentskim aktivnostima koje su prelazile okvire njegovih djelatnosti. Izvještavalo se o broju diplomiranih studenata i o međusveučilišnoj razmjeni koja se odvija pri Odsjeku za etnologiju. Ogranak EDJ-a za Hrvatsku poslao je Upravnom odboru EDJ-a prilog s aktualnim vijestima, uz molbu da se dopusti uredništvu *Biltena* da ih objavi u jednom od sljedećih brojeva. U tom se prilogu, između ostalog, navodi kako je u razdoblju između ožujka 1964. i siječnja 1965. godine diplomiralo pet studentica. Isto tako se spominje i međunarodna razmjena studenata. U rujnu 1964. studenti etnologije Sveučilišta u Poznańu, pod vodstvom Walerjana Sobisiaka, boravili su u Jugoslaviji kao gosti Odsjeka

²² Puno ime kolegice nisam uspio utvrditi na temelju dostupne arhivske građe jer se ne navodi u popisima članova Društva niti u popisu diplomiranih Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

²³ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Đurđica Palošija, Izvještaj Upravnog odbora Ogranka EDJ-a za NR Hrvatsku o radu ogranka od 31. siječnja 1959. do 28. siječnja 1961., 10. ožujka 1961.

za etnologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Sljedeći mjesec, pod vodstvom Andrije Stojanovića, jedanaestero zagrebačkih studenata etnologije posjetilo je Poljsku kao gosti Katedre za etnologiju Sveučilišta u Poznańu.²⁴

Kako je vrijeme odmicalo, studentska je aktivnost u Ogranku jenjavala. Nekadašnji studenti su u međuvremenu diplomirali, a oni malobrojni koji su se u tom razdoblju učlanjivali u HED (šezdesetih je bilo dvadesetak članova) ne ističu se posebno svojom aktivnošću. Iznimku predstavlja studentica Melita Jušić koja se u rujnu 1965. godine učlanila u Društvo te je Upravnom odboru uputila dopis u kojem se zanima za Savjetovanje EDJ-a održano u Splitu te godine.²⁵ Kako bi se takav trend izmijenio, na sastanku je Upravnog odbora, održanom 15. travnja 1966. godine, "konstatirano da u radu ogranka treba angažirati i studente etnologije".²⁶ Na redovnoj skupštini Ogranka 28. siječnja 1967. godine Branimir Bratanić žalio se na manji broj uvijek istih aktivnih članova, a Đurđica Palošija se nada da će se netko od nazočnih studenata angažirati.²⁷ Na redovnom sastanku Upravnog odbora Ogranka postavlja se pitanje: "Što je sa studentima? Treba ih animirati da se upišu u Ogranak i treba ih birati u Lokalni ogranak".²⁸ Kako se bližila deseta godišnjica djelovanja Društva, studenata je među članstvom bilo sve manje pa je tako na redovnoj skupštini održanoj 30. siječnja 1969. godine bilo samo dvoje izvanrednih članova.²⁹

Za razdoblje od 1970. do 1975. godine pronašao sam vrlo malo građe. Prema dostupnim podacima, studenti su i početkom sedamdesetih godina prilično neaktivni u odnosu na sam početak djelovanja Ogranka. No, u tom razdoblju ni sam Ogranak ne pokazuje inicijativu da jače uključi studente u svoje aktivnosti. Iznimku radi Komisija za muzejska i konzervatorska pitanja, koja

²⁴ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Dopis Upravnom odboru EDJ-a, 22. siječnja 1965.

²⁵ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Zdenka Noršić, Dopis EDJ-u, 25. rujna 1965.

²⁶ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Zapisnik sjednice Upravnog odbora, 15. travnja 1966.

²⁷ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Zapisnik redovne skupštine Ogranka, 28. siječnja 1967.

²⁸ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Zapisnik redovnog sastanka Upravnog odbora, 28. siječnja 1967.

²⁹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, Zapisnik redovne skupštine Ogranka, 30. siječnja 1969.

iznosi prijedlog studentske prakse u muzejima koji nemaju stalno zaposlene etnologe. Taj je prijedlog i usvojen na Redovnoj skupštini 29. siječnja 1971. godine (Milićević 1979:109). Na sastanku Ogranka EDJ-a za Hrvatsku, održanom 21. prosinca 1974., postavlja se pitanje: "Ako ogranak EDJ-a ima novaca, zašto nisu na simpozije i savjetovanja EDJ-a upućivani studenti etnologije?" Na to je odgovoreno "da to do sada nije bilo u programima rada, ali će se odsad predviđati i to".³⁰ Niti mjesec dana kasnije, na osnivačkoj skupštini HED-a ponovno se iznosi prijedlog da se sredstvima kojima HED raspolaže "omogući izvjesnom broju studenata (treće i četvrte godine) prisustvovanje etnološkim savjetovanjima"³¹. Možda se kao nastojanje da se studentska populacija aktivira u radu HED-a može promatrati i uključivanje pojedinih studenata u radna tijela Društva. Tako su na plenarnom sastanku HED-a održanom 29. siječnja 1976. godine odabrani delegati HED-a za Savez etnoloških društava Jugoslavije. Za članove Komisije za film izabrani su Milovan Gavazzi i Andrija Stojanović s Filozofskog fakulteta, Zorica Rajković iz Instituta za narodnu umjetnost te student Mladen Tomljenović kao zamjenik.³²

Polovicom desetljeća ponovno se bilježe pojedina studentska sudjelovanja na skupovima i predstavljanja. Tako je, na primjer, 22. i 23. svibnja 1975. godine u Etnografskom muzeju u Zagrebu održan godišnji sastanak HED-a povodom osamdesetog rođendana profesora Milovana Gavazzija. Prvog je dana održana svečana sjednica u čast profesora Gavazzija, na kojoj je šesnaestero predstavnika slavljeniku uputilo pozdravne govore. Među njima je bila i Marica Popić, studentica četvrte godine, koja je održala pozdravni govor u ime studenata.³³ Nadalje, od 17. do 19. studenoga 1975. godine održan je u Zagrebu XIV. kongres antropologa Jugoslavije. Mario Kirin, apsolvent etnologije, na tom je kongresu predstavljao HED. Interesantno je kako nitko od ostalih članova Društva nije sudjelovao; moguće je da je razlog tome bilo savjetovanje EDJ-a koje se održalo u listopadu

³⁰ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Vlasta Domaćinović, Zapisnik Ogranka za Hrvatsku EDJ-a, 21. prosinca 1974.

³¹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Milivoj Vodopija, Josip Barlek, Zapisnik plenarnog sastanka Ogranka za Hrvatsku EDJ-a, 17 siječnja 1975.

³² Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Vlasta Domaćinović, Dopis Nikoli Panteliću, predsjedniku SEDJ-a, 18. svibnja 1976.

³³ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Vlasta Domaćinović, Zapisnik godišnjeg sastanka HED-a, 22. i 23. svibnja 1975.

1975. godine u Stubičkim Toplicama pa su mnogi članovi bili zauzeti njegovom organizacijom. Sljedeće godine Kirin je diplomirao pa je prilikom prelaska iz izvanrednog u redovno članstvo bio dužan predati izvještaj s Kongresa.³⁴ HED je 29. i 30. siječnja 1979. godine u Etnografskom muzeju u Zagrebu organizirao plenarni sastanak i godišnju skupštinu povodom dvadesetogodišnjice svojega rada. Studenti su tom prigodom održali dva izlaganja na temu "Naša istraživačka praksa". Prvo su studenti etnologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu održali grupni referat o istraživanjima na otoku Krku, a nakon njih su članovi Društva mladih istraživača – etnologa na Sveučilištu u Zagrebu održali grupni referat o istraživanjima u Srbiji i okolici Zagreba.³⁵

Osamdesetih godina 20. stoljeća studenti su bili dosta aktivni, ali nikada u većem broju, već se studentski angažman u okviru HED-a uglavnom svodio na rad skupine pojedinaca. Kroz čitavo je to desetljeće HED financijski potpomogao studentsku djelatnost. U okviru SEDJ-a djelovalo je više stručnih komisija, od kojih je za ovu temu posebno značajna Komisija za kadrovsku politiku i stručni rad, sa sjedištem u Zagrebu. Ta je komisija nastojala podržati rad studenata koji su u okviru Etnološke grupe Mladih istraživača obavljali terenska istraživanja i prikupljali etnografsku građu pa je tako u rujnu 1982. godine zatražila financijsku pomoć od Samoupravne interesne zajednice za znanstveni rad SR Hrvatske namijenjenu mladim istraživačima.³⁶ Nisam naišao na podatak jesu li im i kolika sredstva odobrena. Ipak, zahvaljujući zalaganju Komisije, Izvršni je odbor HED-a 11. ožujka 1983. godine donio odluku da članovi HED-a, u suradnji s Etnološkim zavodom Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, organiziraju terenska istraživanja za studente etnologije barem jednom godišnje.³⁷

Osamdesetih se godina ponovno intenzivirala i izlagačka aktivnost studenata – članova HED-a. Tako je na skupu održanom u Varaždinu 9. i 10. prosinca 1982.

³⁴ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Vlasta Domaćinović, Dopis Pavlu Rudanu, tajniku organizacijskog odbora 14. kongresa antropologa Jugoslavije, 3. listopada 1975.

³⁵ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 2, Poziv na plenarni sastanak i godišnju skupštinu, siječanj 1979.

³⁶ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Dušan Drljača, Dopis Samoupravnoj interesnoj zajednici za znanstveni rad SR Hrvatske, 10. lipnja 1982.

³⁷ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Tomo Vinšćak, Zapisnik sastanka Izvršnog odbora HED-a 17. ožujka 1983.

Aleksej Gottardi-Pavlovsky o uključenju studenata u projekte HED-a:

... prije (...) se smatralo da student uopće nema što raditi u HED-u, dok ne diplomira. Onda se to počelo mijenjati, već i 80-ih, 90-ih svakako, tako da mi se čini kako je sad puno otvoreniji prema studentima nego što je bio prije 30 godina. Na koncu konca vama je povjereno da radite ovo.

Aleksej Gotthardi-Pavlovsky
o financijskoj pomoći
HED-a studentima:

*...potpomagali smo
studentska istraživanja. To
smo sufinancirali, i zvali
smo studente sa sobom
uvijek na te naše izlete i
godišnje skupove (...) pa
su studenti imali izlaganja.
Oni jesu bili uključeni
u tom smislu riječi. A, i
ovako kao i vi sad. Kao
nekakva asistencija,
nekakva pomoć na nekom
projektu, na nekom poslu.*

godine pod nazivom "Povijesne paralele hrvatske i slovenske etnologije", koji su zajednički organizirali hrvatski i slovenski etnolozi u okviru tada već postojećeg projekta "Paralele", Lidija Nikočević, studentica etnologije, održala izlaganje s temom "Život i djelo Ivana Milčetića".³⁸ Sredinom osamdesetih godina studenti su održavali predavanja i na godišnjim skupovima. Tako je student Damir Zorić održao referat s naslovom "Iz problematike stećaka u djelima Šefika Bešlagića" na skupu održanom 26. i 27. siječnja 1984. godine, dok je 31. siječnja i 1. veljače iduće godine studentica Dinka Gjeldum predstavila rad "Običaji vezani uz stambenu kuću u Imotskoj Krajini".³⁹ Sredinom osamdesetih godina aktivan je i Klub studenata etnologije pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu⁴⁰ pa su njegovi članovi, u suradnji s HED-om, organizirali gostovanje dvoje predavača iz Beograda – Ivana Kovačevića i Mirjane Prošić-Dvornić. Oni su 14. i 15. studenoga 1985. godine održali predavanja "Etnologija suvremenog života", "Semiologija rituala" te "Tradicija i moda – odijevanje u Beogradu u 19. stoljeću".

U drugoj su polovici osamdesetih u HED-u od studenata posebice aktivni Jadran Kale i Aleksej Pavlovsky. Kale je četiri ljeta zaredom sudjelovao u "Projektu Dinaridi". Taj je projekt predstavljao studentsko okupljanje ljudi s raznih studija i fakulteta. Inicijator je bio Vjeran Piršić, a neposredni povod bila je uspješna istraživačka ekskurzija u Gorski kotar (u kojoj Kale nije sudjelovao – nakon toga su organizatori tražili uključenje studenta etnologije s Filozofskog fakulteta). Svakoga su ljeta studenti boravili na Prokletijama tijekom dva do tri tjedna i svake su godine odabirali drugu planinarsku rutu. Nazivom "Dinaridi" nastojalo se ukazati na komparativnu narav projekta – odabrane pojave zabilježene na Prokletijama uspoređivale su se sa srodnim elementima na širem dinarskom području (Crna Gora, Hercegovina). Kale je svoja etnološka zapažanja s tog terena referirao na simpoziju o sjeveroistočnim Prokletijama,

³⁸ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Jadranka Puntarović, Zapisnik sastanka izvršnog odbora HED-a, 14. srpnja 1982. Kasnije je taj članak i objavljen pod istim nazivom u Etnološkoj tribini 6/7.

³⁹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Tajnički izvještaj za dvogodišnje radno razdoblje od siječnja 1983. do siječnja 1985. godine, 30. siječnja 1985.

⁴⁰ Taj klub djeluje od 1985. godine (Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Tomo Vinšćak, Tajnički izvještaj za dvogodišnje razdoblje od 1. veljače 1985. do 1. lipnja 1987. godine, 1. lipnja 1987.). Jedno je vrijeme djelovao pod nazivom "Ad hominem", a 2001. godine naziv je promijenjen u "Domaći".

održanom u Rožajima u Crnoj Gori 1990. godine. U zadnjem odlasku na Prokletije sudjelovao je i Aleksej Pavlovsky.⁴¹ Nadalje, od 29. do 31. listopada 1987. godine u Kruševcu je organizirano 22. savjetovanje SEDJ-a. Na tom je Savjetovanju Kale održao izlaganje "Vizualna antropologija na primjeru produkcije TV Zagreb".⁴² Taj je rad pod istim naslovom objavljen u *Etnološkim sveskama* 8 (Kale, 1987:117–120).⁴³ Nakon kraće stanke, ponovno se intenziviraju i studentska predavanja na godišnjim sastancima HED-a. Tako je na znanstveno-stručnom sastanku Hrvatskoga etnološkog društva 1988. godine Jadran Kale održao izlaganje "Novi arhitektonski oblici u društvenom okružju"⁴⁴, a iduće je godine predstavio temu "Vizualna antropologija u svakodnevnoj suradnji s producentom".⁴⁵ Nadalje, u Zagrebu je od 24. do 31. srpnja 1988. godine bio održan 12. međunarodni kongres antropoloških i etnoloških znanosti. Na tom je kongresu, u sekciji vizualne antropologije, Kale izložio rad čija je osnova bila ista kao i na izlaganju u Kruševcu. Također je, zajedno s drugim studentima, pomagao u organizaciji skupa. O toj sekciji u sklopu Etnološkog kluba HED-a održao je izlaganje 31. listopada u sklopu Etnološkog kluba. Tri tjedna kasnije, 21. studenoga u Etnološkom klubu održao je, na temelju vlastitoga terenskog istraživanja, predavanje "Čovjek u prostoru. Imenovanje tla – odraz i osnova stočarskog poimanja svijeta"⁴⁶. Nadalje, u Zadru je 26. i 27. listopada 1989. godine održan 23. kongres Saveza etnoloških društava Jugoslavije s temom "Simboli identiteta". Među izlagačima bila su i već spomenuta dvojica studenata – Jadran Kale i Aleksej Pavlovsky.⁴⁷ Zbog velikoga broja sudionika kongres je bio podijeljen u radne grupe pa je tako u sesiji s temom "Identitet spolnih i

⁴¹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5, Elektronička prepiska Jadrana Kale i Silvija Habulinca, 17. i 18. ožujka 2009.

⁴² Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Program 22. savjetovanja SEDJ-a

⁴³ Riječ je o časopisu Etnološkog društva SR Srbije.

⁴⁴ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Program znanstveno-stručnog sastanka HED-a

⁴⁵ Bilten HED-a, svibanj 1989.

⁴⁶ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Maja Povrzanović, Etnološki klub, obavijest br. 5, 14. studenoga 1988.

⁴⁷ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Program 23. kongresa SEDJ-a.

socijalnih grupa" Aleksej Pavlovsky održao izlaganje "Praća – dio opreme otočkih pastira sjevernog Hrvatskog primorja u svjetlu identiteta". U okviru radne grupe "Identitet etnologije" Jadran Kale održao je izlaganje "Kakvim se vidimo sami: disciplina odražena sadržajima nekrologa etnologa". Radovi ovih izlagača su pod istovjetnim naslovima objavljeni u zborniku radova s toga kongresa (Kale 1991:68–71 i Pavlovsky 1991:220–224). Ovaj je pojačan studentski angažman prepoznat i u radnim tijelima Društva. Tako su u lipnju 1989. godine održani redovni izbori za predsjednika i izvršni odbor HED-a. Na njima je za člana Izvršnog odbora kandidiran Aleksej Pavlovsky, student etnologije, no u tom navratu ipak nije bio izabran za člana Izvršnog odbora.⁴⁸

Početak devedesetih godina aktivnosti HED-a smanjene su uslijed Domovinskog rata. U *Biltenu* broj 7, tiskanom u ožujku 1992. godine, navodi se: "Zbog ratnih prilika tijekom zime 1991/92. nisu održavana predavanja Etnološkog kluba. Nadamo se da ćemo na jesen moći nastaviti tu djelatnost".⁴⁹ Ipak, i u tom se razdoblju bilježe pojedine studentske aktivnosti. Tada je Ines Prica vodila projekt "Prognaničke životne priče" u kojem su sudjelovali i studenti. Na godišnjem sastanku HED-a koji se održao 15. i 16. lipnja 1992. godine studenti Sanja Kalapoš, Tomislav Pletenac i Vesna Peršić održali su izlaganje "Stavovi prognanika o povratku i mogućnostima zajedničkog života", Gordana Koruga i Irena Plejić održale su izlaganje "Problemi i dileme u istraživanju životnih priča prognanika", a Marina Škrabalo i Tea Trkulja održale su izlaganje "Predodžbe prognanika o početku i razlozima sukoba".⁵⁰ U *Etnološkoj tribini* broj 15 objavljen je i niz studentskih radova povezanih s ovom temom: Irena Plejić i Gordana Koruga objavile su rad "Uloga istraživača – komunikološka zapažanja pri istraživanju osobnih pripovijesti ratnih prognanika", Marina Škrabalo i Tea Trkulja objavile su rad "Takvog bogatstva oni nisu vidjeli", Vesna Peršić i Sanja Kalapoš objavile su rad "Prognaničke priče – o budućnosti i suživotu", a Irena Plejić je objavila rad "Sve što smo imali, sve što smo bili, svelo se na uspomene". Osobne pripovijesti i pisma prognanika iz istočne Slavonije" (1992).

⁴⁸ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Ljubica Katunar, Zapisnik godišnje skupštine HED-a, 18. lipnja 1989.

⁴⁹ Bilten HED-a, ožujak 1992.

⁵⁰ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 4, Program godišnjeg sastanka HED-a

Baš te ratne 1992. godine tadašnja predsjednica HED-a Dunja Rihtman-Auguštin upućuje dopis Općini Krk. U Arhivu za prethodne godine niti za godine koje su slijedile nije bilo dopisa ovakvoga sadržaja pa ću ga u cijelosti citirati:

"Članovi Hrvatskog etnološkog društva Damir Kremenić i Irena Reljić izvijestili su nas da im je za vrijeme njihova nedavnog boravka na Krku u terenskom etnološkom radu osobito pomogao Marinko Žic iz Punta. Član je kulturno-umjetničkog društva 'Punat' i zanima ga etnologija. U razgovoru s našim članovima M. Žic je iskazao želju za dolazak na studij etnologije u Zagreb. Željeli bismo poduprijeti njegova nastojanja jer bi bilo korisno da na području Krka u skoroj budućnosti trajno djeluje školovani etnolog. Posebnost krčke narodne kulture i njezino bogatstvo zaslužuju stručnjaka koji će se stalno baviti istraživanjem, čuvanjem i zaštitom tradicijske kulture. Molimo vas stoga da učinite sve što je u Vašoj moći da se osigura potpora M. Žicu u obliku stipendije. Kako nas uvjeravaju naši članovi, koji su surađivali s M. Žicom, njegovo etnološko obrazovanje bilo bi u interesu zaštite narodne kulture, ali i razvoja privrednih djelatnosti, naročito turizma na Vašem otoku, podjednako kao i u interesu etnologije."⁵¹

Nisam naišao na podatak je li ta molba odobrena, niti da li se Marinko Žic upisao na Filozofski fakultet, no zanimljivo je vidjeti jedno ovakvo zauzimanje HED-a za potencijalne studente.

I za drugu se polovicu devedesetih godina vezuju predstavljanje i objavljivanje studentskih radova u okviru HED-a. Naime, u okviru terenske nastave Odsjeka za etnologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, a pod vodstvom Milane Černelić, skupina je studentica obavila terenska istraživanja u Lici. Prva su terenska istraživanja obavljena u Pazarištima 1996. godine, a kasnija na području Gacke doline 1997. (Černelić 1999:47). Rezultate svojih istraživanja Ana-Marija Bekavac, Jela Duvnjak, Marija Friščić, Snježana Klopotan, Ines Lasić, Magdalena Mijaković i Nevena Škrbić. izložile su na godišnjem skupu HED-a koji se 1998. održao u Gospiću. Njihovi radovi objavljeni su u *Etnološkoj tribini* 22. U njihovu je autorstvu izdano više članaka s temom predsvadbenih i svadbenih običaja na navedenim područjima: "Seoski sastanci mladih (prela)" (Friščić 1999:53–69), "Izviđanje prilika u obitelji i u kući budućeg bračnog

⁵¹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 4, Dunja Rihtman-Auguštin, Dopis Općini Krk, 17. lipnja 1992.

Aleksandra Muraj o aktivnostima studenata u projektima HED-a:

Sjećam se kad je Jadranka Grbić na jednom plenumu izvijestila o etnološkom istraživanju studenata u Iloku i okolici. Bili su i u Istri kod pokojnog kolege Josipa Milićevića gdje je također studente mentorirala i kolegica Beata Gothardi-Pavlovsky.

druga" (Duvnjak 1999:71–83), "Miraz" (Klopotan 1999:85–106), "*Pavenka – djevojačka večer i pletenje svadbenog vijenca*" (Škrbić 1999:107–131), "Svatovski časnici" (Lasić 1999:133–152), "Svadbeni barjak" (Bekavac 1999:153–161) i "Nevjenčani brak" (Mijaković 1999:163–187). Vrijedi istaknuti da su mnogi od tih studentskih radova klasificirani kao izvorni znanstveni članci u ovome znanstvenom časopisu.

I posljednjih se godina među HED-ovim aktivnostima bilježe predavanja studenata. Neka od njih vezuju se uz Klub HED-a, kao što je slučaj s izlaganjem Krešimira Rajkija pod nazivom "Mali doživljaj Japana", održanim 30. listopada 2006. godine. Isto tako, 27. studenoga 2007. godine u Klubu HED-a Silvije Habulinec, student etnologije, održao je predavanje pod nazivom "Ilulissat – malo iznad polarnice, puno ispod nule".

U nekim se, pak, slučajevima HED ne iskazuje samo kao platforma za prezentiranje studentskih rezultata, već i kao udruženje koje podupire, pa i financijski, provođenje njihovih terenskih istraživanja. Tako su u svibnju 2003. godine Marija Brajković, Lidija Dokuzović, Marija Kulušić, Tihana Rubić i Marija Živković obavile petodnevno terensko istraživanje na Kordunu, koje im je sufinancirao HED. Istraživale su različite teme: uloge kulturno-umjetničkih društava, osobne prognaničke priče, očuvanost narodnih nošnji i najnovije rekonstrukcije nošnji te individualne zapise stihova o ratnim događajima (Rubić 2004/2005:111–112). U Slunju je 14. lipnja 2003. godine održan znanstveno-stručni skup naslovljen "Mogućnosti etnološkog doprinosa obnovi Korduna" pa je tamo njih pet održalo izlaganje "Konstrukcija nacionalnog i kulturnog identiteta na primjeru folklornih društava Korduna". Nadalje, u srpnju 2006. godine Krešimir Bermanec, Mario Katić i Tomislav Oroz, studenti etnologije, na Visu su obavili istraživanje o konstruiranju društvenoga sjećanja na Viški boj, a HED im je sufinancirao to istraživanje. Od 21. do 25. svibnja 2008. godine Klub studenata etnologije "Domaći" organizirao je na Bjelolasici međunarodnu studentsku konferenciju "2008 Ogulin" s temom "Mitovi, bajke i narodne pripovijesti". HED je sufinancirao tu konferenciju, a njezin prikaz, čije autorstvo potpisuje studentski dvojac, objavljen je u *Etnološkoj tribini* 31 (Bermanec i Habulinec 2008). U srpnju 2008. godine doktorandi Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Danijela Birt, Petra Kelemen i Tomislav Oroz te student etnologije Mario Katić obavili su istraživanje na Korčuli pod nazivom

"Korčulanska moreška – kulturna baština kao simbol identiteta u turističkom kontekstu". Njima je HED također sufinancirao terensko istraživanje.

Kao što se vidi iz spomenutog, u zadnjih nekoliko godina studenti su dosta aktivni u okviru HED-a, a HED im pomaže u organizacijskom i financijskom smislu koliko god to može.

Mladi istraživači

U prosincu 1977. godine pri Sveučilištu u Zagrebu osnovano je, po uzoru na beogradsko i ljubljansko sveučilište, Društvo mladih istraživača, koje je kao posebnu sekciju imalo i svoju Etnološku grupu. Prvo istraživanje u koje se ova grupa uključila bilo je još u okviru aktivnosti Mladih istraživača iz Beograda: u ljeto 1977. godine 34 su sudionika sudjelovala u istraživanju "Timok 77". Među 34 sudionika bilo je 25 učenika i 9 studenata, a među njima i tri studentice iz Zagreba. Bile su to Milana Černelić, Jadranka Jakopović i Dragica Jordanić. Tijekom dvadesetodnevnoga terenskog rada sudionici su istraživali život stočara na dubašničkom području u istočnoj Srbiji. Ta građa objavljena je u posebnom izdanju Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine (SSO) Srbije pod naslovom "Etnološka građa o životu i običajima sezonskih stočara u sjeveroistočnoj Srbiji" (Jakopović 1979). Sljedeće istraživanje obavljeno je iste godine u selu Stave u Šumadiji, gdje se istraživala narodna prehrana. Na zimu 1977. godine tijekom sedmodnevnoga boravka u selu Počuta, također u Šumadiji, sudionici ovih istraživanja obrađivali su teme vezane uz tradicijsko graditeljstvo. Nadalje, u okviru projekta "Južna Morava 78" istraživali su etnomedicinu i etnoveterinu. Pri tim istraživanjima pomagali su im profesor i asistenti Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), kustos Etnografskog muzeja u Beogradu, kustos muzeja u Boru te jedan profesor Veterinarskog fakulteta u Beogradu (Jakopović 1979:126–127).

Premda Etnološka grupa Mladih istraživača nije bila izravno vezana uz HED, poveznice su svakako postojale. Nakon osnivanja Grupe u Zagrebu, njezini su članovi od HED-a zatražili stručnu pomoć u organizaciji i provođenju terenskog rada. Njihova je molba bila i prihvaćena: 14. ožujka 1978. godine Vesna Čulinović-Konstantinović, u to vrijeme tajnica HED-a, prisustvovala je sastanku Grupe na poziv njezinih članova. Članovima Izvršnog odbora HED-a podnijela je izvješće o radu te grupe:

Lidija Nikočević o vlastitom studentskom iskustvu u Mladim istraživačima:

Prema HED-u me uputila i odredila aktivnost u Društvu mladih istraživača. Etnološka grupa mladih istraživača, (koju sam počela voditi nakon Jadranke Grbić) nije funkcionirala u sklopu Filozofskog fakulteta pa smo se vrlo brzo povezali s HED-om. Tako su rezultati, naših prvih istraživanja tiskani u Etnološkoj tribini, glasilu HED-a. Prvo takvo istraživanje bilo je na Silbii, a mi smo već u pripreмноj fazi osmišljavanja istraživanja potražili savjete i konzultacije od pojedinaca u HED-u. Takva se suradnja nastavila i tijekom daljnjih istraživanja Etnološke grupe Mladih istraživača, osobito onih u Istri.

"Oni (grupa etnologa) su osnovna organizacija društva ml. istraživača Zag. sveučilišta, napraviti će jednogodišnje programe za terenska istraživanja, teže za omasovljenjem i stručnim osposobljavanjem u praksi, interdisciplinarno su Društvo i surađivat će u terenskom istraživanju zajedno sa drugim stručnim grupama. Mole da društvo (HED) i pojedinci budu stručni suradnici, po njihovom Statutu – samo oko programa istraživanja i u toku rada, kao i u sređenju rezultata te objavljivanju. Ima ih 10 aktivnih i 5 nestalnih u grupi."⁵²

Prvu samostalnu aktivnost Etnološke grupe Mladih istraživača u Zagrebu predstavljalo je terensko istraživanje na području Gornje Bistre. To su istraživanje organizirali u skladu s uputama zaposlenika Etnografskog muzeja u Zagrebu. Pritom su ispitali teme vezane uz narodno graditeljstvo, proljetni ciklus godišnjih običaja, narodnu nošnju, obrte i zanate, božićne običaje, transportna sredstva te igre i zabavu (Jakopović 1979:128–129). Nadalje, od 29. srpnja do 18. kolovoza 1979. godine Mladi su istraživači obavili istraživanje na području Iloka, Borova i Tovarnika. Od tridesetero sudionika samo su troje bili studenti etnologije. Istraživali su arhitekturu, vinogradarstvo, lov i ribolov, narodnu nošnju, godišnje običaje i narodnu književnost. Stručnu pomoć pružio im je Gradski muzej u Vukovaru i Gradski muzej u Iloku, a posjetila ih je i Zdenka Lechner, kustos muzeja u Osijeku (Nikočević i Povrzanović 1980:158). Slijedilo je istraživanje na otoku Silbi, organizirano u razdoblju od 8. do 15. veljače 1980. godine. Ono je bilo u prvom redu etnološko: u njemu je sudjelovalo osam studenata etnologije (pretežito s prve i druge godine), dva studenta lingvistike i dvije srednjoškolke iz Iloka. Istraživali su godišnje običaje, folklornu glazbu i glazbala i ribarstvo. Za to su ih istraživanje pripremali i savjetovali Milovan Gavazzi i Olga Oštrić, kustos muzeja u Zadru. Pri analizi podataka prikupljenih terenskim radom pomagali su im Vesna Čulinović-Konstantinović, Jerko Bezić i Vitomir Belaj (Nikočević i Povrzanović 1980:158–159 i Nikočević 1983a:7–8). Studentski radovi vezani uz to istraživanje objavljeni su u *Etnološkoj tribini* broj 4/5. Tako je Lidija Nikočević objavila članke "Rad mladih istraživača na Silbi" te "Godišnji (jesenski) običaji i životni običaji na Silbi" (1983a:7–9; 1983b:17–20). Mladen Tomljenović objavio je radove "Godišnji običaji (zimski ciklus) na

⁵² Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Vesna Čulinović-Konstantinović, Zapisnik sastanka dijela članova Izvršnog odbora HED-a, 6. travnja 1978.

Silbi" i "Ribolov na Silbi" (1983a:21–24; 1983b:45–48). Tomljenović i Nikočević su u suautorstvu pripremili i članak "Legende i vjerovanja sa Silbe" (1983:25–26). Jasna Čapo obradila je temu "Proljetni ciklus godišnjih običaja na Silbi" (1983:11–16), a Maja Povrzanović "Pjesme, glazbala i plesovi Silbe – građa s terenskog istraživanja" (1983:27–43).

Posebno intenzivna aktivnost Mladih istraživača vezana je tako uz 1980. godinu. Svega nekoliko mjeseci nakon istraživanja na Silbi organizirali su još jedno terensko istraživanje. Lidija Nikočević i Mladen Tomljenović obratili su se Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Rijeci s molbom da im se predloži područje u Istri gdje bi vršili etnografska istraživanja. Regionalni zavod im je prvo predložio područje Zrenja i okolice, no kako ih Skupština općine Buje i Mjesna zajednica Zrenj te godine nisu mogli prihvatiti, za istraživanje se predložilo područje Roverije (dvadesetak sela pulske općine), kao i okolica Vodnjana.⁵³ Od 1. do 15. kolovoza 1980. godine dvadesetero studenata uključilo se u istraživanje na području Roverije. U tom je istraživanju sudjelovalo petero studenata etnologije, po jedan student sociologije, književnosti i arhitekture, a ostalo su bili srednjoškolci i studenti drugih disciplina. Istraživali su graditeljstvo, gospodarstvo, rukotvorstvo, etnomedicinu, godišnje običaje, folklornu glazbu i glazbala te usmenu književnost. Prilikom ovog istraživanja upute su im davali Beata Gotthardi-Pavlovsky, Josip Miličević i Zlatko Mileusnić (Nikočević i Povrzanović 1980:159).

Obilježje po kojem se skupina Mladih istraživača razlikuje od ostalih studenata aktivnijih u okviru HED-a je to što su oni sa svojim aktivnostima krenuli na počecima studija. Lidija Nikočević i Maja Povrzanović su napisale:

"Cilj je svih članova Organizacije mladih istraživača 'da na temeljima suvremene znanosti stvaralačkim radom proširuju svoja znanja i svestrano izgrađuju sebe, te koriste društvu i znanosti', a mi, studenti etnologije, shvaćamo svoj rad u ovoj grupi i kao dragocjenu mogućnost stjecanja vlastitog terenskog iskustva, neophodnog svakom etnologu, mogućnost koju nam dosadašnji studij na Filozofskom fakultetu u Zagrebu nije pružio. Upravo zbog toga začuđuje relativno malen interes studenata za rad u grupi, pogotovo studenata starijih godina." (Nikočević i Povrzanović 1980:157–158)

⁵³ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, Rastko Švalba, Dopis Skupštini općine Pula, 6 svibnja 1980.

Kad se promotre studentske aktivnosti uže vezane uz djelatnost HED-a, uočava se da se studenti uglavnom učlanjuju u HED i postaju aktivniji u djelatnostima Društva, pa tako i u istraživanjima, na višim godinama, uglavnom pred sam završetak studija. U tom smislu ni rad na ovoj spomenici ne predstavlja iznimku.

Ljetna škola HED-a

Kao jednu od HED-ovih aktivnosti koja se djelomice odnosila i na studentsku populaciju istaknuo bih Školu Hrvatskoga etnološkog društva. Prema odluci skupštine, HED je krajem 1998. godine odlučio pokrenuti ljetnu etnološku školu, no zbog financijskih (ne)prilika taj projekt nije bio realiziran sve do 2001. Cilj škole je upoznavanje sudionika s pojedinim temama vezanim uz hrvatsku tradicijsku baštinu i nacionalni identitet preko etnoloških sadržaja, oživljavanje interesa za bavljenje i njegovanje tradicijskih umijeća, popularizaciju etnografskog materijala određenog područja te razvijanje zanimanja za etnološku građu među mladima. Predviđalo se da se škola svake godine održava na drugom području te da se prve sesije održe u lokalitetima stradalim tijekom Domovinskoga rata. Prve dvije škole održane su na Banovini, no kako je vrijeme prolazilo, odustalo se od zamisli o održavanju škola na područjima stradalima u ratu pa su sljedeće tri škole održane u Gorskom kotaru.⁵⁴ Prema zamisli organizatora, u rad Škole trebali bi se uključivati pedagoški djelatnici i studenti učiteljskih akademija, no uz njih su u gotovo svim do danas organiziranim školama sudjelovali su i studenti etnologije.

U zadnjoj su ljetnoj školi studenti odigrali bitno aktivniju ulogu, ne samo kao slušači predavanja, već i kao akteri koji pomažu lokalnim samoupravama u prikupljanju i prezentiranju građe vezane uz tradicijsku kulturu. Tako je u kolovozu 2007. godine HED u suradnji s Katedrom Čakavskog sabora, a u okviru djelatnosti Ljetne škole, organizirao popisivanje privatnih zbirki. Studenti su bili podijeljeni u tri grupe i svaka je grupa jedan tjedan popisivala zbirke po mjestima bakarskog zaleđa. Kroz ta tri tjedna u popisivanju je sudjelovalo dvadesetak studenata.

⁵⁴ Škola Hrvatskoga etnološkog društva, <http://www.hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/aktivnosti/skole/7>, 22. studenoga 2009.

Godišnja nagrada

Od 2002. godine HED dodjeljuje godišnju novčanu nagradu "Milovan Gavazzi". Godišnja nagrada HED-a dodjeljuje se za iznimna postignuća u etnologiji, kao čin vrednovanja i stimuliranja angažiranoga i odgovornoga stručnog rada. U prvoj se godini dodjeljivala samo općenita nagrada, no već od iduće godine uvedene su posebne kategorije, u skladu sa zasebnim poddisciplinama naše struke. Nagrada se tako može dodijeliti za bilo koje područje etnološkoga rada – u znanosti, obrazovanju, zaštiti materijalnih i duhovnih kulturnih dobara, muzejskoj djelatnosti, medijskoj popularizaciji struke i slično. Među ostalim, postoji i kategorija za najbolji studentski rad koja, prema prvotnoj zamisli, za razliku od ostalih, nije trebala biti novčana.⁵⁵ Ipak, do sada su dodijeljene dvije nagrade za najbolji studentski rad i obje su bile novčane.

Za 2006. godinu prvu nagradu za studentski rad dobili su Krešimir Bermanec, Mario Katić i Tomislav Oroz za projekt "Viški boj i društveno sjećanje". Njihov rad, uz suautorstvo Nevene Škrbić Alempijević, objavljen je u časopisu *Studia ethnologica Croatica* 19 pod naslovom "Sjećanje na Viški boj: proslave, spomenici, naracije" (Bermanec et al. 2007:77–125). Njihov je članak, u istoj autorskoj kombinaciji, izašao i u monografiji *Destinacije čežnje, lokacije samoće: uvidi u kulturu i razvojne mogućnosti hrvatskih otoka* pod naslovom "Koliko je Viški boj viški? Odnos otočana i *fureštih* pri izražavanju društvenog sjećanja" (Bermanec et al. 2009:141–167). Iduću nagradu za studentski rad dobio je za 2007. godinu Matija Dronjić, student etnologije i arheologije, za projekt "Tragovi praslavenske mitologije na području velebitskog podgorja". U Klubu HED-a održao je 12. ožujka izlaganje na navedenu temu.

I kroz dodjeljivanje nagrade za studentski rad očituje se težnja da se potakne stvaralaštvo mladih članova, da se oni unutar Društva promoviraju kao ravnopravni sudionici HED-ovih djelatnosti te da se među studentima etnologije stvori svijest o HED-u kao relevantnoj areni za poticanje i predstavljanje njihovih istraživačkih projekata.

⁵⁵ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5, Aleksej Gotthardi-Pavlovsky, Izvješće o radu HED-a u razdoblju lipanj 2001. – lipanj 2003., 9. lipnja 2003.

Sanja Kalapoš Gašparac o Godišnjoj nagradi HED-a za studente:

Kad smo imali raspravu o godišnjoj nagradi ja sam, recimo, inzistirala da postoji studentska nagrada kao jedna od kategorija i to sam baš inzistirala. Oko toga je bilo i burne rasprave. I, evo, uspjelo je. Stoga mi je neopisivo drago što i sad svake godine jedan student ili grupa studenata koji nešto posebno naprave, koji nešto dobro naprave dobiju priznanje svoje struke koje im možda neće značiti ništa u životu, možda će se nakon studija baviti nečim sasvim desetim, ali dobiti takvo priznanje je lijepo, to je poticaj za dalje i nagrada za trud, ali poticaj je, mislim, ne samo dobitnicima nagrade, već i drugim studentima.

Zaključak

Na temelju iznesenog možda bi netko pomislio kako studentskih aktivnosti u ovih pedeset godina nije bilo mnogo. No, moramo imati na umu i činjenicu da je velika većina studenata između četiri i šest godina u tom statusu i da zapravo imaju jako malo vremena da kao studenti budu aktivni. Ako se uzme u obzir da je većina studenata postajala aktivna tek nakon tri do četiri godine studija (iznimka su jedino bili Mladi istraživači), onda ovaj prikaz ipak upućuje na priličan broj aktivnosti u kojima su sudjelovali studenti.

Sva arhiva nije mi bila dostupna za ovo istraživanje pa je moguće da će se u novim materijalima do kojih se dođe naći i neke druge, nespomenute studentske aktivnosti. Isto tako se nadam da će ovo podsjetiti nekadašnje studente – članove HED-a na njihove aktivnosti i aktivnosti njihovih kolega u mlađim danima, pa bi se i na taj način moglo doći do novih podataka o ovoj temi.

Prije sam bio mišljenja kako nije dobro da je samo dvadesetak studenata u HED-u. No, kako vidim da je već pedeset godina to ustaljena praksa (iznimka je kraj osamdesetih godina, s gotovo četrdeset studenata – članova HED-a), promijenio sam mišljenje. Povećanjem broja studenata u HED-u ništa se neće dobiti ukoliko ti studenti nisu aktivni, a izvannastavna aktivnost zanima relativno malen broj njih. Što se tiče aktivnosti studenata kroz godine u ovih pola stoljeća, primijetio sam da ona dolazi u valovima. Postoje razdoblja od nekoliko godina kad su dosta aktivni, a nakon toga slijedi period od nekoliko godina kada nema značajnijih aktivnosti. Kao zaključak na koncu bih spomenuo da je najrecentnija studentska aktivnost u okviru HED-a upravo rad na ovoj spomenici, kojoj smo doprinijeli kolikogod smo mogli.